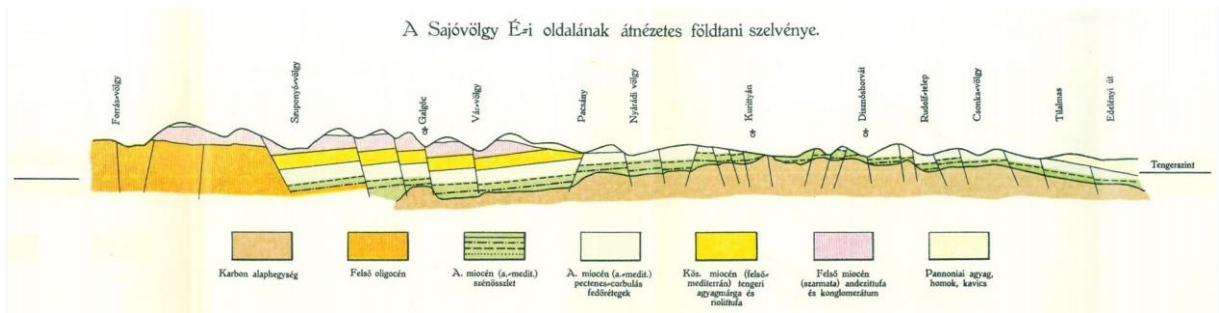

Szénbányászatunk kezdetei

A Magyar Királyi Földtani Intézet 1929-ben kiadott alkalmi kiadványainak egyike két tanulmányt közöl a Borsodi-szénmedence bányaföldtani viszonyairól, két kiváló geológus tollából, akik egymástól függetlenül végezték kutatásaikat. Egyiküknek, Vadász Elemérnek a területről készített földtani térképét, valamint a Borsodi-szénmedence történetét ismerhetjük most meg picit részletesebben.

A Sajóvölgy északi oldalának átnézetes földtani szelvénye Vadász Elemér munkájából

A legkorábbi magyarországi feljegyzés, amely említést tesz a kőszénről Schaffer András, nagyszombati atyától származik. Rendtársának, Athanasius Kirchnernek küldött levelet Rómába a XVII. század közepén, melyben a bányákról, azok ásványkincseiről és a korabeli bányagépekről írt. A második jegyzet Csiba István atyától származik, 1714-ből, melyben az atya a felvidéki bányákról írt.

Hazánkban az első lépéseket a kőszén ipari hasznosítására az 1720–30-as években tette meg a nemes- és színesfémtermelő kincstári bányászati–kohászati szervezet. A XVIII. század elejére ugyanis már az egész országban állandósult a fahiány, ami veszélyeztette a nemesfémtermelést. A bánya- és kohóiparnak rendkívül fontos volt a fa, mert akkortájt ez volt az egyetlen tüzelőjük, ezen kívül fából készültek a bányagépek, az épületek és a bányaacsolatok is. Az 1720-as évektől kezdve további problémát jelentett, hogy a korábbi vízi, emberi és állati hajtóerő helyett megjelenő „tűzgépek” is óriási mennyiségű tüzfát emésztettek fel.

Mindezen okokból a XVIII. század végére fellendült a kőszénbányászat hazánkban – sorra jöttek létre az új bányaterületek. Rendszeres kőszénbányászat ekkortájt az országban csupán négy helyen folyt: Sopron és Pécs környékén, az Esztergomi-medencében és a felvidéki bányaterületen. A borsodi kőszénbányászat megindulása is erre az időszakra tehető (1780). Itt azonban ugyan készültek már ekkor is hivatalos jelentések, de rendszeres bányászatról még ebben az időben nem beszélhetünk. Egy 1822-es feljegyzésben írták le például a Királdon található Farkas Lyukban található tárna jelenlétét. Ebből lehet következtetni arra, hogy a XIX. század elején Borsod megyében már nem csupán a felszínről bányásztak, hanem a tárókon át a föld alatt található kőszénrétegeket is fejtették.

Az első szénbányákat valószínűleg az Edelénytől északra található Császtapuszta határában nyitották meg. Az aknákkal nem hatoltak nagyon mélyre. A munkások számáról az első adatok az 1840-es évek közepéből ismertek. Ekkor 15 bányász és 30 napszámos dolgozott itt. A közelben található cukorgyárnak ősszel és télen volt szüksége tüzelőanyagra, ezért valószínű,

hogy csak ideiglenesen bányásztak, a tavaszi és nyári hónapokban leálltak. A bányák ekkor még azoknak a zselléreknek adhattak munkát, akik a nyári mezőgazdasági munkák idején napszámosként dolgoztak.

Hazánk területén az 1830-as években mintegy 30 000 tonna, a negyvenes években 400 000 tonna, a hatvanas években pedig 600 000 tonna kőszén termelt ki évente. A feketeszen fele-fele arányban Krassó–Szörényből és Pécs vidékéről származott. A barnaszén 32%-a az Esztergomi-medencéből, 28%-a Sopron vármegyéből, 18%-a a borsodi területekről és 11%-a Nógrádból. 1867 és 1918 között a hazai kőszéntermelés nagymértékű növekedésen ment keresztül: mintegy fél évszázad alatt a tizennégyszeresére növekedett. A feketeszen nagy többsége ekkor is a pécsi vidékről származott, mintegy 60%. A barnaszén termelésének helye azonban megváltozott: az Esztergomi-medence elvesztette jelentőségét. 1913-ban a részesedési arány a következő volt: 25% Zsil-völgy, 23% Tata, 17% Nógrád, 14% Borsod, 6% Esztergom vidéke, egyéb 15%.

Ebbe a töretlen, gyors növekedésbe szólt közbe az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés, melynek következményeként hazánk az addig megkutatott ásványi nyersanyagainak legnagyobb részét elveszítette, ezért a gazdaság talpra állításához a legelső feladat a megmaradt területeken található kőszén- és vasérc-előfordulások felderítése volt. A Magyar Királyi Földtani Intézetnek jelentős szerepe volt abban, hogy az ország kőszéntermelése 1923 végén már megközelítette a háború előtti mennyiséget.

Ebben az időszakban végzett földtani kutatásokat a területen Schréter Zoltán, a Földtani Intézet, valamint Vadász Elemér a Budapesti Tudományegyetem geológusa. Báró Nopcsa Ferenc, az intézet akkori igazgatója döntött úgy, hogy az intézet alkalmi kiadványainak sorában megjelenteti a kor e két nagyszerű geológusának munkáját, egy kötetben: *„Minthogy úgy tudományos, mint közgazdasági szempontból nagy fontosságú két geológus nézetét megismerni, akik ugyanazt a területet ugyanabban az időben és egymástól függetlenül vették fel és munkájukat ugyanakkor fejezték be, Schréter és Vadász a borsodmegyei szénmedencéről szóló geológiai munkáit betűsor szerinti rendben közlöm.”*

Vadász Elemér ezt írta tanulmánya előszavában: *„A háborút követő évek leforgása alatt a borsodi medence nemzetgazdasági jelentősége, nem képzelt gyorsasággal, soha nem gondolt méreteket öltött s ugyanolyan hirtelen vissza is esett. Az akkori széntermelési magunkrautaltságban kialakult nagy kereslet sürgető szüksége rövid idő alatt teljes kiterjedésében feltárta ezt a szénmedencét, melyről mindaddig meglehetősen hiányos s részben ellentmondó irodalmi ismereteink voltak. ... A gyakorlati élet követelményei szerint alakult kutatások minden adatának összegyűjtése fontos tudományos érdek volt, azonban a tudományos munka lassúbb menete nem követhette a kutató föltárások gyors iramát... Az adatok egy része ilyenformán mindenképpen elveszettnek tekinthető. A még*

összegyűjthető s kellő kritikával ellenőrizhető adatok mennyisége még így is nagy földadatot ró arra, aki mindezeknek részletes földolgozására vállalkozik.

Az 1920–24. években számos hivatalos és magánmegbízásban végzett vizsgálaton alkalmam

Fával biztosított bánya Edelényben, az 1950-es években
(forrás: Bányászattörténeti közlemények)

volt az egész szénmedence tágabb értelemben vett területét ismételten bejárni. Sok olyan megfigyelési adat birtokába jutottam, amelyek úgy a gyakorlati élet, mint a részletes tudományos megismerés szempontjából hasznosak lehetnek.” Ezeknek az adatoknak az összesítése, a Borsodi-szénmedence szénképződményéről, a széntelepek földtani helyzetéről, keletkezési körülményeiről, a bányászatot érdeklő általános földtani viszonyairól szóló tanulmányának mellékleteként jelent meg *A borsodi szénmedence átnézetes földtani térképe*.

A korok (pannóniai emelet, felső mediterrán) és képződmények (andezittufa és konglomerátum, schlier, azaz slír) szerint színezett térképen szürke, rácsozott jellel ábrázolta Vadász a szénterületeket, melyek Felsőnyárádtól Varbóig nagy területet fednek be. Varbótól délre pedig a Bükk hegység „paleozoós és mezozoós alaphegység”-ét – azaz a Bükk óidei és középidői kőzetekből felépülő tömegét – ölelik körbe egy szűk sávban a szenes képződmények. A térképen külön jellel tüntette fel az aknákat (pl. Bán-Horváltól keletre, Berentétől nyugatra), valamint a „tároló és lejtősaknákat” (pl. Sajó-Kaza és Disznós-Horvát környéke).

Babinszki Edit

(Megjelent az *Élet és Tudomány* 2021/22. számában.)